

Άννα Φραγκουδάκη, Θάλεια Δραγώνα
(επιμ.), «*ΤΙ ΕΙΝ' Η ΠΑΤΡΙΔΑ ΜΑΣ;*» –
ΕΘΝΟΚΕΝΤΡΙΣΜΟΣ ΣΤΗΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ,
εκδόσεις Αλεξάνδρεια, Αθήνα 1997, 539 σ.

Αλέξης Δημαράς

Ο ΤΟΜΟΣ αυτός (με τον ευρηματικό τίτλο από στίχο του Ιωάννη Πολέμη), καρπός συλλογικής εργασίας πανεπιστημιακών καθηγητών και άλλων ερευνητών, ύστερα από τα εισαγωγικά των επιμελητριών και τη θεωρητική τοποθέτηση του αντικειμένου (Έφη Αβδελά) αποτελείται από δύο μέρη: Στο πρώτο προσεγγίζεται από διάφορες σκοπιές (Αβδελά, Δραγώνα, Γεράσιμος Κουζέλης, Φραγκουδάκη) το θέμα της εθνικής ταυτότητας, της καλλιέργειάς της μέσα από τους σχολικούς μηχανισμούς, και οι συνέπειες από την ιδεολογική χρήση της. Στο δεύτερο μέρος (Δραγώνα, Νέλλη Ασκούνη, Χρύση Ιγγλέση, Φραγκουδάκη, Λίνα Βεντούρα) παρουσιάζονται αναλυτικά και σχολιάζονται τα αποτελέσματα έρευνας πεδίου σε αντιπροσωπευτικό δείγμα ελλήνων εκπαιδευτικών της πρώτης βαθμίδας, με αντικείμενο τις αναπαραστάσεις τους για τον εθνικό εαυτό και τους εθνικούς άλλους, τα πορίσματα ανάλυσης περιεχομένου σε δείγμα σχολικών εγχειριδίων της υποχρεωτικής εκπαίδευσης, και αναπτύσσονται και σχετικά με τη μεθοδολογία και τα ερευνητικά εργαλεία που χρησιμοποιήθηκαν. Ο τόμος συμπληρώνεται με έναν πλούσιο βιβλιογραφικό κατάλογο (πάνω από 100 τίτλοι) ελληνικών και ξενόγλωσσων έργων. Το πλαίσιο είναι συνεπώς πλήρες, και το περιεχόμενο μεθοδολογικά συγκροτημένο. Από την άποψη αυτή θεωρώ ότι η εργασία την οποία επιμελήθηκαν η κ. Φραγκουδάκη και η κ. Δραγώνα αποτελεί σημαντικό δείγμα (και πολύτιμο δεσμευτικό προηγούμενο) για τον τρόπο με τον οποίο πρέπει επιτέλους να μάθουμε να διεξάγουμε και να παρουσιάζουμε έρευνες για διάφορα, πολλαπλώς σημαντικά, χαρακτηριστικά των νεοελληνικών εκπαιδευτικών πραγμάτων.

Σε μερικά επιμέρους και δευτερεύοντα σημεία θα μπορούσε κανείς φυσικά να διατυπώσει παρατηρήσεις και να προτείνει συμπληρώσεις. Πιστεύω, για παράδειγμα, ότι η εικόνα θα ήταν πληρέστερη αν είχαν γίνει και αντίστοιχες αναλύσεις των ωρολόγιων και των αναλυτικών προγραμμάτων (ο Χαράλαμπος Νούτσος έχει δείξει τον τρόπο) ή αν υπήρχαν περισσότερες αναφορές σε ανάλογα δεδομένα από άλλες χώρες και ίσως και σε παλαιότερα ελληνικά (που καλύπτονται από εργασίες της Φραγκουδάκη και της Κουλούρη).

Σε άλλη, τέλος, κατεύθυνση, θεωρώ ότι πρέπει να είμαστε ιδιαίτερα επιφυλακτικοί όταν κρίνουμε τα εγχειρίδια της γλωσσικής διδασκαλίας. Η παρατήρηση ισχύει ιδιαίτερα για εκείνα που αναλύθηκαν ως μέρος της επισκοπούμενης έρευνας (τα 4 τεύχη της Στ' δημοτικού της σειράς *Η γλώσσα μου*, και η σειρά των τριών τευχών του Γυμνασίου *Νεοελληνική γλώσσα*) που οφείλονται στις ίδies συντακτικές ομάδες,

συγκροτούν (μαζί με τα αντίστοιχα του λυκείου) ενιαίο σύνολο, και έχουν πανομοιότυπη διάρθρωση. Αποτελούν σημαντικό βήμα απομάκρυνσης από τις καθιερωμένες για το μάθημα πρακτικές: Τα κείμενα που περιέχουν και τα παραδείγματα που παραθέτουν είναι προφανές ότι έχουν επιλεγεί με πολύ συγκεκριμένα κριτήρια διδακτικής και δεν είναι σωστό να εκλαμβάνονται ως πρωτογενείς ενδείξεις φρονιματιστικών προθέσεων ή ως υποδείγματα λογοτεχνικού ύφους. Βέβαια, το ότι οι συντάκτες τους διάλεξαν να χρησιμοποιήσουν ετούτα και όχι άλλα κείμενα, είναι ασφαλώς έκφραση των δικών τους περιορισμών. Αυτό όμως εντάσσεται περισσότερο στο θέμα των φαύλων κύκλων, στο οποίο θα αναφερθώ πιο κάτω, και λιγότερο στο πλαίσιο ενός συστηματικού διδακτισμού.

Αλλά πέρα από αυτά τα –όπως είπαμε– δευτερεύοντα, εκείνο που έχει σημασία είναι ότι έχουν αρθεί πια τα εμπόδια τα οποία τέθηκαν από τη δικτατορία Μεταξά, την Κατοχή, τις κυρίαρχες τάσεις των μετεμφυλιακών κυβερνήσεων και το αυταρχικό καθεστώς του 1967 στη διερεύνηση των εκπαιδευτικών θεμάτων. Εδώ η καθυστέρηση είναι κοινή με τις άλλες κοινωνικές επιστήμες (την κοινωνιολογία και την πολιτική επιστήμη ιδίως), οι οποίες στο σύντομο διάλειμμα των αρχών της δεκαετίας του 1960 δεν μπόρεσαν βέβαια να παρακολουθήσουν τους ρυθμούς ανάπτυξης που παρατηρήθηκαν στις δυτικές χώρες μετά τον Πόλεμο. Τα πράγματα άλλαξαν μετά τη μεταπολίτευση αλλά στα εκπαιδευτικά δαπανήθηκαν στην αρχή χρόνος, χρήμα και κόπος για να αποδεικνύονται τα αυτονόητα, όπως λ.χ. ότι στα ελληνικά σχολικά εγχειρίδια αναπαράγεται η εκάστοτε κυρίαρχη ιδεολογία, σαν να ήταν ποτέ δυνατό να γίνει κάτι διαφορετικό όταν ισχύει το καθεστώς του απόλυτου κρατικού ελέγχου σε όλες τις εκφάνσεις του εκπαιδευτικού συστήματος.

Τα ουσιαστικά, όσα δεν προκύπτουν από απλούς συλλογισμούς, και σχετίζονται με τα αποτελέσματα των στάσεων, των αντιλήψεων και των μεθόδων που επικρατούν, έμειναν αδιερεύνητα ή αντιμετωπίστηκαν με ερασιτεχνικές προσεγγίσεις δυσχεραίνοντας έτσι τη διατύπωση επιστημονικά θεμελιωμένων προτάσεων για θεσμικές παρεμβάσεις. Ο καιρός που χάθηκε δεν αναπληρώνεται εύκολα. Τώρα όμως υπάρχουν ενδείξεις (και το «*Τι είν' η πατρίδα μας;*» είναι μια από τις σημαντικότερες) ότι τα καινούρια ερευνητικά ενδιαφέροντα και τα καινούρια ερευνητικά εργαλεία οδηγούν σε απολύτως αξιοποιήσιμα πορίσματα.

Γνωρίζουμε πια ότι τα θέματα που συνδέονται με τη διαμόρφωση και τη διατήρηση νοοτροπιών ανήκουν σε φαύλους κύκλους μέσα από τους οποίους οι τάσεις αναπαράγονται εσωτερικά με την αδιάκο-

πη εναλλαγή των διδασκομένων που γίνονται με τη σειρά τους διδάσκοντες. Ακριβώς γι' αυτό απαιτείται συστηματική μελέτη για την αναγνώριση των καιριών χαρακτηριστικών τους, τον προβληματισμό για τη σκοπιμότητα μεταβολής τους, την περιγραφή των επιθυμητών διορθωτικών κινήσεων και τον εντοπισμό των σημείων όπου θα μπορούσαν να γίνουν τομές στους φαύλους κύκλους.

Από την άποψη αυτή, μάλιστα, προκύπτει ότι τα παρεπόμενα ευρήματα έχουν ίσως μεγαλύτερη σημασία και από όσα συνδέονται με το βασικό θέμα κάθε έρευνας. Έτσι και στην προκείμενη περίπτωση: Η διαπίστωση των σχετικών με τον ελληνοκεντρισμό δεν αποτελούν έκπληξη. Επιβεβαιώνουν μόνο όσα διαισθητικά, εμπειρικά ή ερασιτεχνικά γνωρίζαμε ήδη. Χρήσιμο είναι κι αυτό – και επιτρέπει την αναβάθμιση των σχετικών συζητήσεων. Αποκαλυπτικά, όμως, είναι συνήθως τα άλλα, τα συμπληρωματικά, όσα προκύπτουν από την επεξεργασία των δεδομένων. Εδώ, δηλαδή, θεωρώ ιδιαίτερα σημαντική την επιβεβαίωση της δεύτερης υπόθεσης εργασίας σύμφωνα με την οποία «ο εθνικός εαυτός γίνεται στην ελληνική κοινωνία σήμερα αντιλήπτος σαν να βρίσκεται σε κατάσταση ανασφάλειας και αδυναμίας». Ειδικότερα, μάλιστα τα ευρήματα δείχνουν μια σοβαρότατη «υποτίμηση της ελληνικής κουλτούρας και γλώσσας, της ιστορίας του ελληνικού κράτους και της λογοτεχνίας, δηλαδή του πολιτισμικού παρόντος της ελληνικής κοινωνίας».

Το τελικό συμπέρασμα των ερευνητών είναι σαφέστατο: «Η υποτίμηση του εθνικού πολιτισμικού παρόντος είναι φανερά έντονη, καθώς είναι εντυπωσιακά χαμηλά τα ποσοστά των εκπαιδευτικών που πιστεύουν ότι έχει σημασία η διάδοση της ιστορίας του ελληνικού κράτους, της νέας ελληνικής λογοτεχνίας και της νέας ελληνικής γλώσσας. Στην ισχυρότατη αυτή υποτίμηση αναγνωρίζεται ως αξία μόνο η σχέση της με την αρχαιότητα». Εδώ ασφαλώς πρέπει να αναγνωριστεί μια εσωτερική αδυναμία σημαντικότερη, ίσως πολύ σημαντικότερη από τον εντοπισμό του εθνοκεντρισμού της κοινωνίας μας, ο οποίος άλλωστε όσο επικίνδυνος κι αν είναι δεν αποτελεί αποκλειστικά νεοελληνικό χαρακτηριστικό.

Ανάλογες παρατηρήσεις μπορεί κανείς να κάνει και για τα δευτερεύοντα ευρήματα μιας άλλης έρευνας των οποίων η πρόδρομη παρουσίαση έγινε σχεδόν ταυτόχρονα με την κυκλοφορία του «*Τι είν' η πατρίδα μας;*». Αναφέρομαι στην «Τρίτη Διεθνή Έρευνα στα Μαθηματικά και τις Φυσικές Επιστήμες» που έγινε στο πλαίσιο του προγράμματος της Διεθνούς Ένωσης για την Αξιολόγηση της Εκπαιδευτικής Επίδοσης (International Association for the Evaluation of Educational Achievement – IEA).

Η πρώτη σχετική ανακοίνωση έγινε από το Ελληνικό Συντονιστικό Κέντρο της Ένωσης τον Ιούνιο του 1997 και συμπληρώθηκε τον περασμένο Φεβρουάριο. Και τις δυο φορές η ανακοίνωση σχολιάστηκε ευρύτατα από τον καθημερινό τύπο (κάποτε και με πρωτοσέλιδους πολύστιλους τίτλους), αλλά, κατά την εκτίμησή μου, σε εσφαλμένη βάση. Γιατί, όπως και με τον εθνοκεντρισμό, θεωρώ λιγότερο σημαντική την πληροφορία για τη θέση στην οποία βρίσκεται η Ελλάδα σε σχέση με τις άλλες χώρες ως προς τις επιδόσεις στα μαθήματα από την αποκάλυψη ορισμένων ειδικότερων ευρημάτων.

Εδώ, ας πούμε, προκύπτει ότι στα μαθηματικά τα ελληνόπουλα έχουν υψηλές σχετικά επιδόσεις στη θεωρία και εντυπωσιακά χαμηλές στις εφαρμογές. Αντίστοιχα, άλλωστε είχε δείξει και η έρευνα (1990) της ΙΕΑ για τον αλφαριθμητικό: στην Ελλάδα διαπιστώθηκε η μέγιστη διαφορά επίδοσης ανάμεσα στην επεξεργασία αφηγηματικού λόγου και στην κατανόηση γλωσσικού τεκμηρίου (ανάγνωση χάρτη, κατανόηση οδηγιών φαρμάκου κ.ά.ό.), με το τεκμήριο στη χαμηλότερη θέση. Αυτά επιβεβαιώνουν την υπερβολική έκταση του θεωρητικού χαρακτήρα των γνώσεων τις οποίες παρέχει το ελληνικό σχολείο, την αποκοπή του από την πραγματικότητα και τον υποβιβασμό της χειρωνακτικής εργασίας τον οποίο καλλιεργεί. Αυτά είναι που επηρεάζουν τις κοινωνικές συμπεριφορές και διαμορφώνουν τις κυρίαρχες ιδεολογίες με ανυπολόγιστες μακροχρόνιες επιπτώσεις.

Όπως και στην περίπτωση του «*Τι είν' η πατρίδα μας;*», τα κύρια ευρήματα των ερευνών αυτών γνώρισαν ευρεία (και αυτονόητως εφήμερη) δημοσιογραφική κάλυψη. Η ακαδημαϊκή κοινότητα όμως παραμένει ατάραχη στο απόμακρο νεφέλωμα των «επιστημονικών» της ενασχολήσεων. Ατάραχα εμφανίζονται επίσης στη μακαριότητα της μεταρρυθμιστικής τους φαντασίωσης και τα αρμόδια για τα εκπαιδευτικά μας πράγματα κρατικά όργανα: Το Παιδαγωγικό Ινστιτούτο και το Κέντρο Εκπαιδευτικής Έρευνας.

Αλλά αν δεν μας ανησυχήσουν δημιουργικά τέτοιες διαπιστώσεις, αν δεν εκτιμήσουμε ότι η υποτίμηση του πολιτισμικού παρόντος, το εθνικό συναίσθημα ανασφάλειας και αδυναμίας, η αρνητική αξιολόγηση της πράξης σε σχέση με τη θεωρία αποτελούν προβλήματα πολύ μεγαλύτερα και βαθύτερα από τον ελληνοκεντρισμό ή τις επιδόσεις των ελλήνων μαθητών σε σχέση με τους αμερικανούς ομολόγους τους, δεν θα μπορέσουμε ποτέ να σχεδιάσουμε τις κινήσεις που θα ακυρώσουν τα κοινωνικο-εθνικά μας αδιέξοδα. Μίλησα πιο πάνω για ερευνητική σπατάλη χρόνου, χρήματος και κόπου. Αναρωτιέται όμως κανείς αν

η έλλειψη αντιδράσεων που συνοδεύει έρευνες ποιότητας και εγκυρότητας σαν αυτές που σχολιάστηκαν εδώ δεν αποτελεί άλλης υφής σπατάλη καθώς αποκαλύπτει την απόσταση που μας χωρίζει ακόμη και από το αρχικό στάδιο όποιων διορθωτικών παρεμβάσεων. Το πρώτο ζητούμενο είναι προφανώς η αναγνώριση της αξίας που έχει η αυτογνωσία. Η έρευνα του «*Τι είν' η πατρίδα μας;*» έδειξε πάντως πόσο δύσκολα θα κινηθούμε προς τα εκεί.